

Sülemî'nin *Tabakât* Mukaddimesi Üzerinden Velâyet Düşüncesine Dair Bir Değerlendirme*

An Inquiry on the Idea of Wilâyah from al-Sulamî's Introduction to his *Tabaqât al-Sûfiyya*

İslim Gümüştekin¹

*Hz. Peygamber her sahâbîye hâli ölçüsünde etki
etmiştir.*

*Bu etki onlardan şeyhlere, müritlere geçmiş ve
kıyamete dek böyle sürüp gidecektir.
Çünkü hâller de tıpkı şeriat ahkâmı gibi isnada
dayanır.*

*Hâllerin isnadıysa hükümlerin isnadından çok daha
kıymetlidir.*

Sülemî (ö. 412/1021)

Giriş

Tasavvuf disiplininde biyografi yazımı velâyetin izlerinin velinin hayatı içerisinde aktarımı üzerine kuruludur. Bu yönüyle tasavvuf tabakâtında biyografisi verilen kişi, velâyetin “velî” kimliğinde somutlaştığı bir örnek kabul edilebilir. Günümüze ulaşan en eski sûfî tabakâtı olan Sülemî'nin *Tabakâtü's-sûfiyye*'si velî kavramının temsilcilerini anlatması ve kendinden sonra bu literatürde belirleyici bir rol üstlenmesi açısından ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Mukaddimelerin yazarın eser içerisinde göstereceği yaklaşımın bir özeti olması, bu bahiste üzerinde durabileceğimiz çerçeveyi belirlememize imkân sağlar. Çünkü bu eserin mukaddimesinde sunulan tablo, tasavvufun temel kavramlarından olan velâyet kavramına ve velinin kimliğine yönelik Sülemî'nin perspektifinin ipuçlarını

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Tabakât, Sülemî, Velî, Velâyet

Keywords: Şüfism, Tabaqât, al-Sulamî, Wali, Wilâyah

* Bu çalışma Tabakâtü's-sûfiyye Atölyesi'nin bir ürünüdür. Moderatör Abdullah Taha Orhan ve katılımcı arkadaşlarıma teşekkür ederim.

1 Sorumlu yazar/Corresponding author:
İslim Gümüştekin (Arş. Gör.),
Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf
Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-posta: islimgumustekin@gmail.com
ORCID: 0009-0004-3760-4227

Başvuru/Submitted: 17.02.2024
Kabul/Accepted: 08.08.2024

Atıf/Citation: Gümüştekin, İslim. An Inquiry on the Idea of Wilâyah from al-Sulamî's Introduction to his *Tabaqât al-Sûfiyya*. *İslam Tetkikleri Dergisi - Journal of Islamic Review* 14/2, (Eylül 2024): 553-561.
<https://doi.org/10.26650/iuitd.2024.1438783>

barındırır. Bu sebeple çalışmamızda Sülemî'nin *Tabakâtü's-süfiyye*'sinin mukaddimesinde “velî” kavramına yapılan atıflara odaklandık ve eser içerisinde kişilerin hayatları üzerinden aktardığı velâyeti dinî-tasavvufî açıdan nasıl konumlandığını anlamaya çalıştık. “Velî” kavramının Sülemî'nin düşüncesinde karşılık bulduğu bağlamları yorumlamaya başladığımızda; onun velâyetin meşruiyeti ve nesilden nesile devamlılığı, velîlerin diğer insanlardan farklılaşan hususları ve aralarındaki hiyerarşi, son olarak da kişinin kulluğunun kemaline ulaşması gibi konular üzerinden birbiriyle irtibatlı üç bağlam ortaya koyduğunu gördük. Böylece verilen bu üç bağlam, Sülemî'nin velâyet düşüncesinin arka planına dikkat çekmemizi ve bunun Cüneyd-i Bağdâdî'nin velâyet vurgusu ile hangi açılardan birleştiğini takip etmemizi sağlar. Ayrıca onun Nişabur tasavvuf birikiminin aktarımında kritik rolü, bu konuda Sülemî'ye özgü yaklaşımları daha iyi anlamamıza yardımcı olur.

1. Meşruiyet ve Süreklilik Zemini Olarak Velâyet

Tasavvuf tarihi bağlamı da olan bir eser kaleme alan bir müellif, eserine başlarken nasıl bir zeminden hareket eder ve eserini hangi çerçevede kurgular? Bu noktada müellifin esere seçtiği isim ve mukaddimedeki kitabı yazma amacına yönelik aktarımlar dikkate alabileceğimiz hususların başında gelir. Sülemî'nin girişine bu tarz bir bakış, bize onun velâyetin nübüvvet mirası açısından konumlandığı yere, bahsettiği velâyetin hususiyetlerine ve takip edilen yöntemin yapısına dair önemli ipuçları sunar.

Sülemî ilk olarak peygamberlerden sonra velâyetin dinî düşüncede nasıl konumlandığını ve nübüvvetle daimî bir bağı olup olmadığını belirginleştirmeye odaklanır. Bu odak çerçevesinde velî kavramına hamdeleden hemen sonra şöyle yer verir:

“Allah peygamberlerin ardından, açtıkları yolda onları takip etmek (*yahlifüne*) ve ümmetlerini de onların yolundan yürütmek üzere (*yahmilüne*) velîler göndermiştir.”¹

Sülemî, peygamberlerle sonraki nesiller arasındaki ilişkiye, velî kavramına yüklediği iki değer üzerinden atıfta bulunarak başlar. Birbirini tamamlayan bu iki değerden birincisi halife (*yahlifüne*), diğeri ise taşıyıcı (*yahmilüne*) olmaktır. Bu iki kavram, sonraki literatürde çok yönlü bağlamlar içerse de² Sülemî burada “peygamberlerin ardından” vurgusuyla Allah ile irtibatın vahiy aracılığıyla doğrudan gerçekleştiği bir sürecin ardından, bu irtibatın hangi

1 Sülemî, “Mukaddime”, *Tabakâtü's-süfiyye: İlk Zâhid ve Süfîler*, çev. Abdurrezzak Tek (Bursa: Bursa Akademik Yayınları, 2018), 1.

2 Gazâlî'de takip ve taşıyıcılık kavramına, Hz. Âdem'in halife olarak yaratılmasından hareketle kulan Allah'la muhabbet üzerinden kurduğu özel bağla ilişkilendirmesi örnek verilebilir. Gazâlî bunu “kendi suretinde yaratma” hadisiyle delillendirir ve ardından kulan bu münasebete ulaşmasının zeminine kurb-i nevaflı ekleyerek nafilâ ibadetlere devam suretiyle Hakk'ın fiillerini taşıyıcısı olarak halife makamına ulaşabileceğini söyler. bk. Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* (Cidde: Dârü'l-Minhâc, 1432/2011), 8/403-406. İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsu'l-hikem*'inde Âdem fassıyla birlikte konu tasavvufî-siyasal konseptinden daha geniş ontolojik bir çerçeveye kazanır. Bu yaklaşım, Allah'ın alemi yaratma maksadıyla ifade edilir ve yeryüzünde Allah'ı kemal üzere bilen (ilahî isimler-eşyanın hakikati) ve bu bilgiyle kulluk eden kişi Allah'ın halifesi, âlemin gözbebeği ve Tanrı için bir aynadır. Buna göre ilahî surete göre yaratılmış olmak, her şeyden önce kuşatıcı varlık bağlamıyla öne çıkarılır. bk. İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-hikem*, tercüme ve şerh: Ekrem Demirli (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2006), 25-33 (şerh kısmı 265-285); Ekrem Demirli, *İslam Metafiziğinde Tanrı ve İnsan* (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2009), 270-272.

temsilciler ve referanslarla sağlanacağı hususunda velileri merkeze taşıyan bir çerçeve ortaya koyar. Burada ilk vurgu, veliliğin kendinden önceki dönemden bağımsız bir kimlik olmadığı, aksine peygamberin ardından onu takip etme ve onun bıraktığı mirası taşıma yoluyla kökleştiği noktasındadır. Bu rivayet, ayrıca bu sorumluluğu yüklenmenin belli kitlelerle sınırlandırılmasının da önünü kapatır. Çünkü hilafetin zeminini peygamberlere ittibâya bağlamak, velâyetin Hz. Peygamber'in soyundan gelmekle sınırlı olmayıp, bunun ancak peygamberde gerçekleşen marifet ve ahlaki takip etmekle mümkün olduğunu gösterir.³ Dolayısıyla burada velâyetin Ehl-i beyt'le sınırlanmaması ve bunun tüm müminler için mümkün/kabil olduğuna yönelik bir yaklaşım söz konusudur. Bu yaklaşım, Sülemî'yi evvelemerde Şîa'nın velâyet perspektifinden ayırıştırır.

Sülemî velâyetin otoritesiyle peygamberin izi arasındaki ilişkiyi vurguladıktan sonra velâyetin kesintiye uğramadan nesilden nesle geçtiğini ve nübüvvet kesilse de söz konusu değerlerin velâyet üzerinden devam ettiğini şu sözlerle ifade eder:

“Allah, kendisine davet eden, beyân ve burhanla kendine giden yolu gösteren bir rehberin bulunmadığı herhangi bir zaman dilimini var etmemiştir.”⁴

Sülemî velâyeti, öncelikle Allah'ın yeryüzüne sürekli biçimde devam eden ihsanının bir yönü olarak ele alır ve bu hususta daima yeniden tecelli eden bir sonsuzluğa ve sürekliliğe dikkat çeker. Bu atıfla Sülemî'nin velâyetin bilgisiyle bilginin kesinliği arasında güçlü bir bağ kurması ve bu doğrultuda beyan ve burhan kavramlarını öne çıkarması dikkat çekicidir. Her ne kadar beyan ve burhan ile bilginin derecelenmesinden bahsettiği anlaşılrsa da bunlar arasında bir derecelenme olup olmadığına değinmez. Bu kavram ikilisiyle ilgili Sülemî'nin kendi külliyatında izi sürülebilecek bir detaya rastlanmasa da⁵ bu ifadenin daha açık anlatımını, öğrencilerinden Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) *ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn* şeklindeki bilgi tasnifinde buluruz. Buna göre Kuşeyrî *ilme'l-yakîni* burhân ile elde edilen bilgi, *ayne'l-yakîni* beyan ile edilen bilgi ve *hakke'l-yakîni* bu ikisinden daha kesin bir bilgi (*marifet*) şeklinde tarif eder.⁶ Böylece Sülemî, velilerin bilginin en üst derecesine muhataplıklarına yaptığı vurguyla, onların Hz. Peygamber ile aralarında, bu bilgi sebebiyle oluşan özel bağı

3 Sülemî, *Tabakât*'ında marifet ve ahlakın sünnete ittibâ ile gerçekleştiği vurgusunu İbn Âtâ'dan naklettiği şu rivayetle pekiştirir: “Allah nefsinin sünnetin âdâbına riayetkâr kılanın kalbini marifet nuruyla nurlandırır. Çünkü emirler, fiiller ve ahlâk konusunda Allah'ın sevgilisine (el-Habîb) bağlı olmaktan; söz, fiil, kararlılık (azm), akıt ve niyet hususunda onun âdâbıyla edeblenmekten daha yüce bir makam yoktur.” (bk. Sülemî, *Tabakâtu's-süfiyye*, s. 159.) Eser içerisindeki benzer atıflar için bk. 30, 86, 106, 122, 148, 160, 170.

4 Sülemî, “Mukaddime”, 1.

5 Sülemî *Kitâbu sülûki'l-ârifin*'de velilerin seçkin olanlarını Allah tarafından ilham, beyan, beyyine veya şahadet verilenler olarak zikreder ve onları “Rabbinden gelmiş açık bir delil (beyyine) üzere bulunanlar, bu delili de Rabbinden gelen bir şahit takip eder...” (Hud 17) ayetiyle bilginin üst derecesine muhataplıkla konumlandırır. bk. Sülemî, “Kitâbu sülûki'l-ârifin”, *Mecmûa-i Âsâr-ı Ebû Abdurrahmân-ı Sülemî* (Tahran: Merkez-i Neşr-i Danişgâhî, 1388/2009), 3/578-579. Bunun dışında *Tabakât*'ında ve diğer eserlerinde beyan ve burhan kavramının bu kullanımına yönelik bir işaretle karşılaşmadık.

6 Kuşeyrî, *Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Enes Muhammed Adnan eş-Şerfâvî, (Cidde: Dârü'l-Minhâc 2017), 286; *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2014), 179. Kuşeyrî burada konuyu özet geçtiğini ve konuya ilişkin detaylı açıklamaların muhâdara-mükâşefe, müşâhede kısmında aktarıldığını belirtir. Bu kısımda bilginin derecelenmesi hususunda daha net bir hiyerarşik yapı ortaya koyarak velilerin bilgisinin meşruiyeti üzerinde durur. bk. Kuşeyrî, *Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 286 (çev. 170; 179)

ön plana çıkarır ve buradan hareketle temsilcilik bakımından meşruiyetlerini ortaya koyar. Bununla birlikte herhangi bir zamanda velîlerden mahrum olmanın mümkün olmadığını ifade ederek tarihsel sürekliliklerine dikkat çeker.⁷ Sülemî'nin bu yaklaşımının en güçlü vurgusunu *Menâhicü'l-ârifin* risalesinde buluruz:

“Bir hakîmin bakışı (nazar) veya bir ârifi görmek (müşâhede) kime tesir etmişse⁸, bu etki Hz. Peygamber'in sahabeye nazar etmesiyle oluşan hâllerin bereketinden kaynaklanır. Hz. Peygamber her sahâbîye hâli ölçüsünde etki etmiştir. Bu etki onlardan şeyhlere, müritlere geçmiş ve kıyamete dek böyle sürüp gidecektir. Çünkü hâller de tıpkı şeriat ahkâmı gibi isnada dayanır. Hâllerin isnadıysa hükümlerin isnadından çok daha kıymetlidir.”⁹

Sülemî bu pasajla velâyetin meşruiyetini Hz. Peygamber'in ashâbına olan nazarına dayandırır ve tarihsel sürekliliğinin sahâbîler vasıtasıyla kıyamete kadar sağlandığını vurgular. Bu nazarın sahabeye hâlleri ölçüsünce sirayet ettiği kabulünü, Hz. Peygamber'in bulunduğu yerde/ortamda ondan sahâbîlere geçen manevî birikiminin intikali ile öne çıkarır. Buna göre Hz. Peygamber'in nazarının görünüşle değil, özle alakalı bir durum olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla burada tıpkı şer'î ilimlerin senedin intikaline dayalı olmaları gibi, velâyeti de bir manevî birikimin taşıyıcısı olarak takdim eder. Özellikle zâhiri ilimlerin silsilesinin mukabilinde hâl silsilesine yaptığı bu vurgu, tasavvufun onlara nispeten mevkiine dikkate değer bir göndermedir. Bu izahta tasavvufun ayrıcalıklı konumunun arkasında, hâl bakımından taşıyıcılık (*hâllerin sirayeti*) olduğu anlaşılır. Sülemî, mukaddimenin ikinci kısmında bu bağlamı, velâyetin/velîlerin ihtisas ve hiyerarşi yönlerini vurgulayarak daha ileri taşır.

2. İhtisas ve Hiyerarşi Bağlamıyla Velâyet

Sülemî velîleri kesin dinî bilgiye muhatap kılınmış, hakikate davet eden rehberler olarak tanımladıktan sonra onların bu sebeplerle diğer insanlardan ayrılan (ihtisas) özel bir misyona sahip olduklarını ima eder. Bu misyon, velîlerin Allah tarafından seçilmiş olmalarından çok,¹⁰ Hz. Peygamber'e ittibâ suretiyle kesin bilgiye muhataplık sonucu oluşan hususi bir bağ ile açıklanır.¹¹

7 Sülemî bu sürekliliğin kıyamete kadar devam ettiğine şu hadisle atıfta bulunur: “Ümmetim arasında, Halil İbrahim'in (a.s) ahlakı üzere kırk kişi daima bulunur. Kıyamet vakti gelince ruhları kabzolunur.” bk. Sülemî, “Mukaddime”, 2.

8 Sülemî'nin *ârif*le birlikte *hakîm* kavramına yer vermesi, bu dönem süfîlerinin *hikmeti* Hz. Peygamber'e ittibâ ile kulun eriştiği bir bilgi olarak tanımlaması ile alakalıdır ki bu aynı zamanda *marifetin* tanımıyla örtüşür. Sülemî'nin *Tabakât* içerisinde hikmet ve hikmet ehli (*hakîm*) kavramlarına bu anlamıyla yer verdiği atıflar için bk. Sülemî, *Tabakâtü's-süfîyye*, 15, 29, 42, 74, 101, 106, 122, 175, 184, 195, 265, 286, 287, 305. Bu dönem süfîlerinin hikmet kavramını, bilgi-eylem bütünlüğünü ifade eden bir terim olarak kullandığına dair bk. Hacı Bayram Başer, *Şeriat ve Hakikat*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), 176-178.

9 Sülemî, “Menâhicü'l-ârifin”, *Mecmûa-i Âsâr-ı Ebû Abdurrahmân-ı Sülemî* (Tahran: Merkez-i Neşr-i Danişgâhî, 1388ş/2009), 2/147.

10 Sülemî mukaddimede “seçme” veya türevlerinden bir kelimeyi özel olarak kullanmaz ve konuyu daha ziyade “halife” kavramı üzerinden ele alır. Bununla birlikte Ebû Nuaym, mukaddimesinin ilk satırlarında seçme (*müntehab*) kelimesini kullanarak “dostlarını ve sevgililerini seçen” şeklinde bu seçkinliğe net bir vurgu yapar. bk. Ebû Nuaym el-İsfahânî, “Mukaddime”, *Hilyetü'l-evliyâ ve'l-tabakâtü'l-asfiyâ*, thk. Sami Enver Cahin, (Kahire: Darü'l-hadis, 2009), 1/29.

11 Literatürde bu konu, velâyetin kesb ve vehb arasında konumlandırılması ve bunun dinî pratiklerin zorunlu bir karşılığı mı (kesbî) yoksa ilahî bir seçimin sonucu mu olduğu çerçevesinde tartışılmaktadır. Konunun merkeze

Yani burada velîlerin diğer insanlardan ayrılması (ihtisas), bu muhataplık dolayısıyla oluşan bilgi ve ahlak düzeyindeki üstünlükleri sebebiyledir. Dolayısıyla Sülemî velîlerin, peygamber aracılığıyla sağlanan özel bir kavrayış vesilesiyle bu üstünlüğe ulaştığını düşünür.¹² Öyleyse burada velâyetin doğrudan vehbî olduğuna yönelik güçlü bir kavramsal anlatı yoktur, sadece ittibâ vesilesiyle hususi bir yön ve imtiyaz çağrışımları söz konusudur.¹³ Şunu da belirtmeliyiz ki, *Tabakâtu's-süfiyye*'de Nişabur'un tasavvufi birikiminin aktarılması ve bu bölgede melâmî olarak anılan isimlerin önemli bir yer tutması,¹⁴ Sülemî'nin seçkin olmayı vurgulu bir şekilde belirtmemiş olmasını daha anlaşılır kılar. Çünkü ilahî seçimle birlikte gelen dinî üstünlük ve imtiyazı dile getirmenin sakıncalarını da kapsayan melâmet duyarlılığı Sülemî'yi bu vurguyu merkezî bir yerde/mukaddimedede zikretmemeye sevk etmiş olabilir.¹⁵

Bununla birlikte Sülemî, “[Allah] velî kullarını her zaman belli tabaka ve sınıflara ayırmıştır. Böylece bir velîyi, izinden yürümek ve yoluna uymak suretiyle diğer bir velî takip etmiştir.”¹⁶ ifadesiyle de velîlerin, kendi içinde bir hiyerarşiye tabi olduklarına ve bir silsile vasıtasıyla¹⁷ birbirlerinin izinden gittiklerine dikkatimizi yöneltir. Sülemî, velâyet hiyerarşisinin hususi bir yönünü temsil eden ricâlû'l-gayb terminolojisini de konuya dahil ederek velâyetin daimî surette dinamik ve hiyerarşik olan yapısına şöyle işaret eder:

“Böylece Peygamberimiz, ahir zamanda ümmetine şeriatin zâhirini ve hakikatin bâtınını açıklayacak velîlerin ve büdelânın daima bulunacağını bildirmiştir. Bu zatlar, sözle ya da fiili olarak insanları şeriatin edeblerine ve vecibelerine sevk ederler.”¹⁸

Sülemî Hz. Peygamber'in bıraktığı miras içerisinde sadece şeriatin zahirinin yer almadığına, bununla birlikte hakikatin bâtınının da tevarüs edildiğine ve bunu temsil eden kesimin ümmetin velîleri ve büdelâ olduğuna işaret eder. Buna göre Sülemî, velîleri ve büdelâyı hem Sünnî çizginin sürdürülmesindeki öncülükleriyle hem de maneî hiyerarşideki konumlarıyla öne çıkarır. Ayrıca

-
- alındığı ve süfi müelliflerin bu husustaki pozisyonlarını anlamak için şu çalışmaya bakılabilir. Ali İhsan Kılıç-Safî Arpağuş, “İbnü'l-Arabî'nin Özel Velayet (Velâyet-i Hâssa) Teorisi: Kesb ile Vehb Arasında Seçkinliğin Temellendirilmesi, [İbnü'l-Arabî's Sainthood (Al-Walâyatü'l-Khâssa) Theory: Foundation Of Selection Between Qasb And Wahb]”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi- Kocaeli Theology Journal*, 5/2 (Aralık/December 2021), 503-544.
- 12 Sülemî benzer bir temaya, metin içerisinde Ebü'l-Abbâs ed-Dîneverî'den aktardığı rivayette yer verir: “İki türlü ilim vardır: İlki kulun Allah'la kâim olduğunun bilgisidir. Diğeri de Allah'ın kuldaki ilminin bilgisidir. Bu ilim kullardan gizlenmiş olup bir kısmı sadece nebi yahut hususi velîlere açıklanmıştır.” bk. Sülemî, *Tabakâtu's-süfiyye*, 309.
- 13 Serrâc peygamberlerin seçilmişliğinden hareketle ıstifa ve ictiba kavramlarının, peygamberin varisi olan velîler için de geçerli olduğunu ortaya koyar. bk. Serrâc, *el-Lüma'*, thk. M. Edîb el-Câdir (Amman: Dârü'l-Feth, 1437/2016), 108-109.
- 14 Nişabur tasavvuf mirasının melâmet ve fütüvvet üzerinden ele alındığı ve Sülemî'nin Nişabur tasavvufu açısından konunun ortaya konulduğu bir çalışma için bk. Hicret Karaduman, *Teşekkül Döneminde Nişabur'da Tasavvuf (Hicri 3.-5. Asırlar)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023).
- 15 Sülemî metin içerisinde söz konusu ayrıcalığa daha ziyade havas kavramı üzerinden atıfta bulunur. bk. Sülemî, *Tabakâtu's-süfiyye*, 62, 122, 132, 145, 167, 168, 221, 309.
- 16 Sülemî, “Mukaddime”, 1.
- 17 Silsile genel itibarıyla diğer dinî ilimlerde de meşruiyetin ilk kaynağı ve delili sayılsa da tasavvufun kurumsallaşma süreçleriyle birlikte bunda kesintiye uğramayan bir sürekliliğe bilhassa işaret edilmesi tasavvufa özelleşen bir durum gibi gözüktür. Tasavvufta silsile terimi ve bunun tarikatlarla etkileşim sonucu ifade ettiği anlam müstakil bir çalışma konusu olmayı hak eder.
- 18 Sülemî, “Mukaddime”, 1.

Sülemî, eser içerisinde üstünlük sıralamasını çağrıştıracak çeşitli kavramlara atıfta bulunur ve efdaliyet anlayışına bağlı olarak bazı isimleri Rabbi ile olan ilişkilerinin kıvamına göre önceler.¹⁹

Sülemî'nin velî ve ricâl fikriyle vurguladığı bir diğer husus, onları diğer insanlardan ayıran hususiyetlerin yanı sıra onların Allah velîsi olduklarına dair gizliliklerdir. Bu gizlilik onların şahıslarıyla ilgili değil, buldukları makamlarıyla ilgilidir. Özellikle “Ümmetim yağmur gibidir; evveli mi hayırlıdır, yoksa sonu mu bilinmez”²⁰ hadisine atıf yapan Sülemî, böylece onları ayrıcalıklı kılan niteliklerden birinin de toplumun nazarından korunmaları olduğunu söyler. Sülemî'nin büdelâyla birlikte velîyi de zikretmesi, bu gizlilik prensibiyle sadece ricalü'l-gaybı kastetmediğini düşündürür.²¹ Özellikle *Tabakâtu's-süfîyye*'de tasavvufî hakikatler konusunda gizlilik prensibini benimsemiş melâmet yönü olan isimlere genişçe yer vermesi, Sülemî'nin bu isimler arasında güçlü bir velâyet telakkisini vurguladığına işaret eder.²²

3. Kulluğun Tahkiki Olarak Velâyet

Genel bir izlek olarak Sülemî, mukaddimesinde velîlerin Hz. Peygamber'den sonra manevî otoriteyi hangi açılardan temsil ettiğini belirginleştirir ve dinî bilgiyi tahkik derecesinde idrak eden velînin özelliklerinin açılımına ilişkin bazı temel hususları zikreder. Bu hususlar aynı zamanda “Sülemî'ye göre velî kimdir?” sorusunun cevabına katkı sağlar ve Sülemî'nin velâyet düşüncesinin izlerini takip etmemizi mümkün kılar:

“Velîler bu ümmet arasında peygamberlerin halifeleri olup tevhidî hakikatlerin erbabı, ilhama mazhar (muhaddes), doğru firasete ve güzel âdâba sahip, kıyamete kadar peygamberlerin yollarına tabi olan kimselerdir.”²³

Bu rivayette velînin özelliklerine ilişkin muhtasar bir açıklama yer aldığını görürüz. Her ne kadar kısaca bahsedilse de bu vasıflar Sülemî'nin *Tabakât* içerisinde velîlere dair naklettiği söylem ve temalarını içeren bir kapsayıcılığa sahiptir. Sülemî bundan önceki atıflarında velâyetin Hz. Peygamber'le irtibatını güçlendiren hususları diri tutarken, burada ise hem velîlerin mazhar olduğu bilginin teorik çerçevesine hem de bu sürece giden pratik yönün basamaklarına ilişkin bir bakış açısı sunar.

Allah'a kulluğun kemaline nasıl ulaşıldığına odaklanırken, daha çok velîlerin bilgiye dönük konumları merkezdedir. Sülemî bilginin boyutlarını sondan başa doğru aşamalandırır ve tahalluktan tahakkuka doğru bir hiyerarşi ortaya koyar. Bu hiyerarşinin başlangıcı ve sonu, Hz. Peygamber'e ittibâyâ bağlanır. Buna göre öncelikle peygamberlerin yoluna uymak güzel âdâba sahip olmaya, sonra bu basamak kişiyi doğru (sâdik) firaset ehline katılmaya, sonra

19 Sülemî'nin ricâlü'l-gayb dışında zikrettiği sadıklar, ebrar, arifler, muhibler, aşklar, asfiya, fakirler ve ahyâr, ruhâniler gibi kavramlar onun velâyet anlayışındaki bu üstünlük sıralamasını sunduğu ifadelerle örnek sayılabilir. bk. Sülemî, *Tabakâtu's-süfîyye*, 15, 22, 59, 63, 85, 100, 138, 185, 236, 253, 301, 310, 334.

20 Sülemî, “Mukaddime”, 1.

21 Sülemî velîlerin bu hakikati gizlemelerinin daha faziletli olduğuna metin içerisinde yer yer dikkat çeker. bk. 55, 109, 167, 170.

22 Sülemî mukaddime bölümünde esere verdiği ismi - *Tabakâtu's-süfîyye* - zikrettiği kısım dışında süfî kavramına hiç atıfta bulunmaz. Bu husus Sülemî'nin dindarlık ideallerini velî kavramı üzerinden yansıtmayı tercih ederek daha kuşatıcı bir anlatıma dikkat çekmeyi istediğini gösterir.

23 Sülemî, “Mukaddime”, 2.

ilhama mazhar olmaya (muhaddes)²⁴ ulaştırır. Nihayetinde kişinin eriştiği en üst tevhidi idrak biçimine işaret eder ve bu velilerin peygamberlerin halifeleri olduğuna dikkat çeker. Dolayısıyla burada, üstlendiği fonksiyonlarla beraber velâyetin, verâset ve hilâfet bakımından nübüvvetle güçlü bağı simgeleyen bir vurgu hakimdir.

Son kısımda Sülemî “tevhidi hakikatlerin erbabı” ifadesinin şerhi niteliğinde bir anlatım sunar. Burada velinin ulaşacağı mertebeye tevhidi hakikati idrak, bir başka ifadeyle velâyetle inancın kesinliği arasında kurduğu irtibat dikkat çekicidir. Sülemî velâyeti tevhidin farklı mertebelerine erişenler (*tefrîd-tecrîd*) üzerinden şu şekilde aktarır:

“Sıra, hâl ehli olan, tefrîd diliyle konuşan, tevhidi hakikatlerden bahseden ve tecrîd yollarını tutanlara gelmiştir... Her birinin sözlerine, hayatına ve yaşantısına dair hususları izlediği yol, sahip olduğu hâl ve ilme ışık tutacak şekilde zikrettim.”²⁵

Sülemî burada velâyetin konumuyla inancın kesinliği arasında kuvvetli bir irtibat kurar.²⁶ Bu irtibat aynı zamanda tahalluktan tahakkuka geçiş sürecinin aşamalarını ifade eder. Sülemî’nin bu yaklaşımı tasavvuf literatüründe Cüneyd-i Bağdâdî’nin tevhid nazariyesiyle uyumludur.²⁷ Çünkü Cüneyd’in tevhid düşüncesinde, insanın tahalluk süreci Allah’ın ahlakıyla ahlaklanması (tahakkuk) olarak açıklanır ve Sülemî’nin mukaddimesinde bu tevhid, belirleyici bir husus olarak kendini gösterir. Cüneyd-i Bağdâdî’nin insanın kemal sürecine yönelik en temel yaklaşımı, kişinin beden varlık sahnesine çıkmadan tevhide şahitlik ettiği ezeli ahit (misak nazariyesi) tanıklığının yeryüzünde ortaya çıkarılmasıdır.²⁸ Cüneyd-i Bağdâdî’nin bu düşüncesiyle Sülemî’nin *Kitâbu sülûki’l-ârifin* isimli eserine “tevhide şahitlik” bahsiyle başladığı kısımda Allah’ın mahlukatı (*bedene bürünmüş olarak*) yaratmadan önce kendine şahitlik ettirdiği şeklindeki aktarımı aralarındaki sürekliliğinin yansıması olarak görebileceğimiz örneklerden biridir.²⁹

- 24 Vahyin bir derecesi olarak hads ve bu kökten türetilen muhaddes kavramına dönem literatüründe en çok Hakîm et-Tirmizî’nin *Hatmü’l-evliyâ*’sında rastlarız. Salih Çift, bu kavramın İmamiyye Şîası’nda önemli bir yeri olduğunu ve dönem mutasavvıflarınca yaygın bir kullanıma sahip olmamasına rağmen Hakîm et-Tirmizî’nin bu kavrama özellikle yer vermesinin arka planında Şîa’nın iddialarını reddetme amacının olduğunu ifade eder. İsmaililerin imamlarına attığı özellikleri Hakîm et-Tirmizî’nin muhaddes veliye mahsus vasıflar olarak zikretmesini buna örnek olarak verir. bk. Hakîm Tirmizî, *Hatmü’l-evliyâ-Velîğîn Sonu*, çev. Salih Çift (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 100 ve 102 (dipnot: 367-368). Burada dönem itibarıyla yaygın olmayan bu kavrama Sülemî’nin yer vermesi ve bunu girişte velilerin özellikleri bağlamında zikretmesi, onun da bu kavramı bilinçli tercih ettiğini düşündürür.
- 25 Sülemî, “Mukaddime”, 2.
- 26 Bilginin kesinliği ile inancın kesinliği arasında sûfiler nezdinde bir mutabakat söz konusudur. Çünkü sûfilere göre bilginin kesinliğe ulaşmış hali aynı zamanda imanın tahkike ulaştığı ve yakını temsil ettiği bir sürecin adıdır. Müstakil bir çalışmanın konusu olabilecek bu husus için bk. Hacı Bayram Başer, *Şeriat ve Hakikat*, 185-192.
- 27 Sülemî’nin mukaddime velâyeti tevhidin makamları kabul edilen tefrid-tecrîd üzerinden ve özel bir biçimde tevhidi idrak üzerinden anlatması Cüneyd’in velâyet perspektifini devam ettirme amacı olarak okunabilir. Hakîm et-Tirmizî’nin (ö. 298/910) velâyet doktrinindeki konumu dikkate alındığında, Sülemî’nin onun biyografisine yer verdiği kısımda velâyete ilişkin görüşlerine hiç yer vermemesi bu konuda ona mesafeli olduğunu düşündürür. Bunun dönemin süfi-müelliflerinin ortaklaştığı genel bir bakış açısı olabileceği iddiası için bk. Ali İhsan Kılıç, *İbnü’l-Arabî’nin Velâyet Öğretisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021), 22-23 (69 numaralı dipnot).
- 28 Cüneyd-i Bağdâdî’de tevhid görüşünü, insanın yetkinliği üzerinden ele alan bir çalışma için bk. Zehra Betül Aksoy, *Cüneyd-i Bağdâdî’de İnsanın Kemali*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimleri, Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).
- 29 Sülemî bu kısımda kendi görüşünü şöyle aktarır: “Tevhide şahitliğin hakikati, Cenab-ı Hakk’ın kendisine ilminin kemali ve kudretinin tamlığıyla bizzat şahitlik etmesidir. Mahlukattan onu birleyenler ona gerçekten

Sonuç

Tabakât mukaddimesi bize Sülemî'nin eser içerisinde velîleri temsil eden perspektifinin bir özeti sunar. Mukaddimedede birbiriyle irtibatlı üç bağlamda ele aldığı veâyete dair kullanımların ilk kısmında Sülemî velâyetin gerekliliğini, Allah'ın yeryüzünde insanları Hz. Peygamber'in izinde hakikate yönlendiren bir velîden mahrum etmesinin söz konusu olamayacağı ilkesiyle temellendirir. Buradan hareketle velîler arasında Hz. Peygamber'e uzanan kopmaz bir bağ bulunduğunu ve bu bağın velîden velîye intikalle bir silsile oluşturduğunu ortaya koyar. İkinci aşamada velîlerin şeriatin vecibeleriyle birlikte Hz. Peygamber'e özel bir irtibatla tâbi olmakla hakikatin gerektirdiklerini de tevarüs ettikleri vurgulanır. Bu yönüyle de Sülemî esasen velîlerin misyonları içerisinde hâl, yaşayış ve duruş açısından bir bütünlük bulunduğu dikkatimizi çeker. Bu husus aynı zamanda velîleri diğer insanlardan ayıran hususiyetleri belirginleştirmeye ve dindarlık içerisindeki derecelenmenin gerekçesini ortaya koymaya katkı sağlar. Sülemî'nin ihtisas ve hiyerarşi bağlamlarında tedvin dönemi (hicrî dördüncü ve beşinci asırlar) sûfî müelliflerinden birkaç hususta ayrıştığını ve bunun Sülemî'nin tasavvuf literatüründe Nişabur içerisindeki konumu ve oradaki tasavvufi birikimi sunmada oynadığı rolle ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan diğer sûfî müelliflerin velâyet perspektifinin de müstakillen incelenmeyi hak ettiği ifade edilmelidir. Bu konu merkezli karşılaştırmalı bir okuma, tedvin dönemi müelliflerinin, velâyetle ilgili meselelere dair yaklaşımlarında daha bütünlüklü neticelere ulaşmayı sağlayabilir. Özellikle bu müelliflerin Cüneyd-i Bağdâdî'nin, kişinin kemâle ulaşmasına yönelik ortaya koyduğu çerçeveye nasıl ortaklaştıkları, diğer taraftan Hakîm Tirmizî'nin sistematize ederek ortaya koyduğu velâyet nazariyesine yönelik nasıl bir yaklaşım benimsedikleri cevaplanmayı bekleyen sorular arasında sayılabilir.

Üçüncü aşamada Sülemî'nin keyfiyet açısından bilgiyi merkeze alarak velînin özelliklerini belirginleştirdiğini görürüz. Velâyeti tevhidî idrak üzerinden anlatması, Sülemî'nin "velî" kimliğinde Cüneyd-i Bağdâdî'yle paralellik arz eden hususları öne çıkarmamızı ve buradan hareketle velâyet anlayışlarında ortak vurgulara değinmemizi sağlamıştır. Sülemî tevhidin kişinin kulluğun kemaline ulaşmasında bir idrak olduğunu, bu idrakin bilginin ötesine geçen ve ahlakî dönüşümü (tahakkuk) ima eden bazı vurgulara sahip olduğunu belirtir ve bunu ilerletmeden başı ve sonunu Hz. Peygamber'e ittibânın devamlılığıyla mühürleyen bir anlatım ortaya koyar.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

(*hakikaten*) değil ancak şeklen (*resmen*) şahitlik etmişlerdir. Herkes Allah'a dair ilmi, hâli, uzaklığı ve yakınlığı ölçüsünde O'nu birlemiştir. Allah bizzat kendisinin birliğine şahitlik etmiş, yaratılmışlardan (bedenli bir birey olarak) yaratılmadan önce şahitlik almıştır. Bu Allah'ın olacakları bildiği hususunda onlara bir uyarı içindir." bk. Sülemî, "Kitâbu sülûki'l-ârifin", 3/565.

Kaynakça/References

- Aksoy, Zehra Betül. Cüneyd-i Bağdâdî'de İnsanın Kemali. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Başer, Hacı Bayram. Şeriat ve Hakikat: Tasavvufun Teşekkül Süreci. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.
- Demirli, Ekrem. İslam Metafizikinde Tanrı ve İnsan. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2009.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed. İhyâ ulûmi'd-dîn. 9 Cilt. Cidde: Dârü'l-Minhâc, 1432/2011.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. Fusûsu'l-hikem. çeviri ve şerh Ekrem Demirli, İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2006.
- İsfahânî, Ebû Nuaym el-İsfahânî. Hilyetü'l-evliyâ ve't-tabakâtü'l-asfiyâ, thk. Sami Enver Cahin, 8 Cilt. Kahire: Darü'l-hadis, 2009.
- Karaduman, Hicret. Teşekkül Döneminde Nişabur'da Tasavvuf (Hicrî 3.-5. Asırlar), Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Kılıç, Ali İhsan ve Arpağuş, Safi. "İbnü'l-Arabî'nin Özel Velayet (Velâyet-i Hâssa) Teorisi: Kesb ile Vehb Arasında Seçkinliğin Temellendirilmesi, [Ibnu'l-Arabî's Sainthood (Al-Walâyatu'l-Khâssah) Theory: Foundation Of Selection Between Qasb And Wahb]". Kocaeli İlahiyat Dergisi- Kocaeli Theology Journal, 5/2 (Aralık/December 2021), 503-544.
- Kılıç, Ali İhsan. İbnü'l-Arabî'nin Velâyet Öğretisi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. Risâletü'l-Kuşeyriyye. thk. Enes Muhammed Adnan eş-Şerfâvî, Cidde: Dârü'l-Minhâc, 2017; Tasavvuf İlimine Dair Kuşeyrî Risâlesi, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 2014.
- Serrâc, Ebû Nasr, el-Lüma', thk. M. Edîb el-Câdir, Amman: Dârü'l-Feth, 1437/2016.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman. "Kitâbu sülüki'l-ârifin", Mecmûa-i Âsâr-ı Ebû Abdurrahmân-ı Sülemî. 3 Cilt. Tahran: Merkez-i Neşr-i Danişgâhî, 1388hş/2009.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman. "Menâhicü'l-ârifin", Mecmûa-i Âsâr-ı Ebû Abdurrahmân-ı Sülemî. 3 Cilt. Tahran: Merkez-i Neşr-i Danişgâhî, 1388hş/2009.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman. Tabakâtu's-süfiyye: İlk Zâhid ve Süfiler. çev. Abdurrezzak Tek, Bursa: Bursa Akademi Yayınları, 2018.
- Tirmizî. Hakîm. Hatmü'l-evliyâ-Velîliğın Sonu, çev. Salih Çift, İstanbul: İnsan Yayınları, 2006.

